

ΕΝΤΕΥΚΤΗΡΙΟ

67

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ
2004
€ 10.00

ένθετο cd
Ο ΝΙΚΟΣ ΜΠΑΚΟΛΑΣ ΔΙΑΒΑΖΕΙ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ
ΚΑΙ ΜΗΧΕΛΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ

ΣΕΛΔΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΝΙΚΟ ΜΠΑΚΟΛΑ

ΝΙΚΟΣ ΜΠΑΚΟΛΑΣ
ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ Χ. ΜΑΡΚΟΓΛΟΥ
ΤΑΣΟΣ ΚΑΛΟΥΤΣΑΣ
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ ΚΟΤΟΠΟΥΛΟΣ
Γ. Δ. ΠΑΓΓΑΝΟΣ
ΜΑΡΙΤΑ ΠΑΠΑΡΟΥΣΗ
ΑΓΓΕΛΑ ΚΑΣΤΡΙΝΑΚΗ
ΦΙΛΟΘΕΗ ΚΟΛΙΤΣΗ
ΧΡΗΣΤΟΦΟΡΟΣ ΜΗΛΙΩΝΗΣ
ΕΦΗ ΠΕΤΙΚΟΥ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΣΦΥΡΙΔΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΚΟΡΗΣ

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΟΙΗΣΗ - ΑΡΘΡΑ

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΚΑΦΑΛΗΣ
ΘΑΝΑΣΗΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ
ΛΑΖΑΡΟΣ ΑΝΔΡΕΟΥ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΞΕΦΗΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΡΒΕΡΗΣ
ΑΥΤΟΥΣ ΤΙΝΟΣ ΖΕΝΑΚΟΣ
ΝΙΚΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ
ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΑΞΙΟΤΗΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΤΕΡΗΣ
ΧΟΥΑΝ ΚΑΡΛΟΣ ΜΕΣΤΡΕ
ΝΙΝΑ ΑΠΤΕΛΙΔΟΥ
ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΚΥΡΖΙΔΗΣ
ΡΟΜΕΟ ΤΣΙΟΛΑΚΟΥ
ΑΡΧΟΝΤΟΥΛΑ ΔΙΑΒΑΤΗ
ΕΜΜ. ΚΡΙΑΡΑΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΠΑΜΠΑΣ
ΣΤΕΛΙΟΣ ΔΕΛΗΓΙΩΡΓΗΣ
ΜΑΤΟΥΛΑ ΣΚΑΛΙΤΣΑ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΟΥΤΑΡΗΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΝΑΣ ΤΑΣΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟκριτικές & παρουσιάσεις

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΡΑΛΛΗΣ
ΜΙΣΕΛ ΦΑΪΣ
ΤΙΤΙΚΑ ΔΗΜΗΤΡΟΥΛΙΑ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΠΑΠΑΜΕΘΟΝΙΟΥ
ΛΙΝΑ ΠΑΝΤΑΛΕΟΝ
ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΛΗΜΕΡΗΣ
ΝΤΙΝΟΣ ΣΙΩΤΗΣ
ΜΥΡΤΩ ΡΗΤΟΥ
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΣΤΙΟΥ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΡΟΛΙΝ ΛΟΥΤΙΖΙ
ΣΧΕΔΙΑ ΠΑΥΛΟΣ ΜΟΣΧΙΑΣ

ΝΤΙΝΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ποιήματα

Οι τέσσερις σημαντικότερες ποιητικές συλλογές του Ντίνου Χριστιανόπουλου.

Μικρά ποιήματα

Μοναδικά επιγράμματα μέσα στο ποιητικό έργο του Ντίνου Χριστιανόπουλου.

Πεζά ποιήματα

Πεζά ποιήματα που τα χαρακτηρίζει μια έντονη δραματική ιδιαιτερότητα.

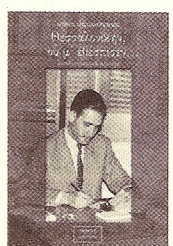
Οι ρεμπέτες του ντουνιά

Μικρές αφηγηματικές πρόζες που αναδεικνύουν το ρεμπέτι της ζωής.

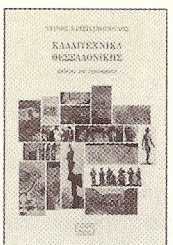
Η κάτω βόλτα

Διηγήματα με ερωτικό, βιωματικό και λογοτεχνικό ενδιαφέρον.

Θεσσαλονίκη, ου μ' εθέπισεν...

Ο ποιητής μιλώντας για τον εαυτό του, μιλάει και για την Θεσσαλονίκη.

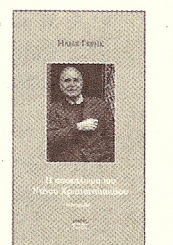
Καλλιτεχνικά Θεσσαλονίκης Μελέτες και σημειώματα

Η διαδρομή του Ντίνου Χριστιανόπουλου στην εικαστική ζωή της πόλης.

Πίσω απ' την Αγία-Σοφία

Τα παιδικά χρόνια του Ντίνου Χριστιανόπουλου.

ΗΛΙΑΣ ΓΚΡΗΣ Η αποκάλυψη του Ντίνου Χριστιανόπουλου

Μια αποκαλυπτική συνέντευξη.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Λ Ο Γ Ο Τ Ε Χ Ν Ι Α / Δ Ο Κ Ι Μ Ι Ο / Μ Ε Λ Ε Τ Η

- 7 Διονύσης Καφάλης Ίοκάστη
10 Θανάσης Χατζόπουλος Όνομαστική του μάρτυρα (Μονόλογος)
16 Λάζαρος Ανδρέου Ό επικηρυγμένος: Αφορισμοί
18 Αλέξανδρος Ίσαρης Ό χώρα του μειδιάματος
24 Γιάννης Βαββέρης Ένας άθλος
26 Αύγουστίνος Ζενάκος Τρία έρωτικά
29 Νίκος Παπανδρέου Ό έποχή των πεταλούδων. Μετάφραση: Μικαέλα Μιχελή
41 Διαμαντής Άξιώτης Τό παραμύθι του Έρζινκάν
46 Γιώργος Καρτέρης Τό πέταγμα
52 Juan Carlos Mestre Όκτώ ποιήματα. Μετάφραση: Νίνα Άγγελίδου
55 Διονύσης Κυρζίδης Τρία ποιήματα. Μετάφραση: Ρομέο Τσιολάκου
56 Άρχοντούλα Διαβάτη Μιά γυναίκα
57 Έμμ. Κριαράς Δημοτικιστικές πρωτοβουλίες στό περιοδικό Άθηνά

Σ Ε Λ Ι Δ Ε Σ Γ Ι Α Τ Ο Ν Ν Ι Κ Ο Μ Π Α Κ Ο Λ Α

- 66 Έργο-βιογραφικά Νίκου Μπακόλα
67 Νίκος Μπακόλας Όποσημειώσεις
77 Πρόδρομος Χ. Μάρκογλου Περιδιαβάζοντας στά βιβλία του Νίκου Μπακόλα
81 Τάσος Καλούτσας Έπανερχόμενα θέματα στην πεζογραφία του Νίκου Μπακόλα
89 Τριαντάφυλλος Κωτόπουλος Ό ρόλος τής βροχής στά έργα του Μπακόλα
94 Γ. Δ. Παγανός Νίκος Μπακόλας - William Faulkner: Μιά γόνιμη συνάντηση
99 Μαρίτα Παπαρούση Σέ αναζήτηση τής χαμένης ένότητας: Ό τέχνη τής άφήγησης από
τόν Κήπο τών πριγκίπων έως τή Μεγάλη πλατεία.
104 Άγγελα Καστρινάκη Σημειώσεις αναγνώστριας γιά τή Μεγάλη πλατεία
109 Φιλοθέη Κολίτση Ό καταπάτηση του Μπακόλα και τό είδωλο τής γραφής
115 Χριστόφορος Μηλιώνης Ό άτέλειωτη γραφή του αίματος
118 Έφη Πέτκου Νήματα μύθων και όνειρων στον ιστό τής γραφής: Ν. Μπακόλα,
Ό άτέλειωτη γραφή του αίματος
125 Γιάννης Παπαθεοδώρου Ό ληστής στον καθρέφτη: Ό “μπέσα” και “ό άλλος Φώτης”
του Μπακόλα
132 Περικλής Σφυρίδης Τά διηγήματα του Νίκου Μπακόλα
136 Δημήτρης Κόκορης Μιά κριτική κατάθεση του Ν. Μπακόλα: «Όό βιβλία μέ δοκίμια...»
141 Δημοσιεύματα του Νίκου Μπακόλα —και γιά τόν Νίκο Μπακόλα— στό Έντευκτήριο

C A M E R A O B S C U R A

- 145 Caroline Luigi Φωτοδράγματα
Κείμενο: Σταύρος Δεληγιώργης

T E X N E Σ

- 161 Χρύσανθος Χρήστου, Έλένη Βακαλό Παύλος Μοσχίδης
163 Δημήτρης Μπάμπας Ό άνθρωπος και τό χάος
45ο Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης

B I B Λ Ι Ο κ ρ ι τ ι κ έ ς & π α ρ ο υ σ ι á σ ε ι ς

- 167 Γεώργιος Ι. Ράλλης Σέ πρώτο πρόσωπο (Γεωργίου Ι. Ράλλη, Μικρές ιστορίες
γιά παιδιά)
170 Μισέλ Φάις Τό άρωμα τής ιστορίας και τής ζωής (Ίσαάκ Μπάμπελ, Τό άρωμα τής
Όδησοό)

- 172 **Τιτίκα Δημητρούλια** Δικές και ξένες χαμένες πατρίδες (Μάρως Δούκα, Άθωοι και φταιχτες)
- 175 **Δημήτρης Δασκαλόπουλος** Στο μεταίχιμο δύο κόσμων (Έντμουντ Κήλο, Άκροβατώντας στα όρια)
- 179 **Γιώργος Κορδομενίδης** Δράματα τής διπλανής πόρτας (Κώστα Καβανόζη, Χοιρινό μέ λάχανο)
- 181 **Λευτέρης Παπαλεοντίου** Πολύτιμη εργασία ύποδομής (Αλέξ. Άργυρίου, Ίστορία τής ελληνικής λογοτεχνίας, τόμ. Γ'-Δ)
- 185 **Λίνα Πανταλέων** Μεταθανάτιος διάλογος (Νίκου Δαββέτα, Τό θήραμα)
- 187 **Κώστας Καλημέρης** Ή καταληκτική θλίψη τής ελεγείας τής νιότης (Κατερίνας Δασκαλάκη, Ό όγδος μήνας)
- 190 **Ντίνος Σιώτης** Άχαρογράφητοι τόποι (Γιώργου Βέη, Ίστερόγραφα γής)
- 191 **Κατερίνα Κωστήου** Περί όνου προσώπου και προσωπείου (Κ. Γ. Κασσίνη, Όνολογικές μεταμορφώσεις)
- 194 **Μυρτώ Ρήγγου** Εΐσοδος κατά τή στιγμή τής Ήξόδου (Σάββα Μιχαήλ, Μορφές τής περιπλάνησης)
- 197 **Ματούλα Σκαλτσά** Μουσειά: Άπό τή θεωρία ως τήν πράξη (Susan M. Pearce, Μουσειά, αντικείμενα και συλλογές και Δάφνης Βουδούρη, Κράτος και μουσειά)
- 200 **Τιτίκα Δημητρούλια** Είς τόν τύπον τών σελίδων
- 201 Όφειλόμενα και διαφυγόντα

Α Π Ο Υ Σ Ι Ο Λ Ο Γ Ι Ο

- 202 **Ματούλα Σκαλτσά** Άλέξανδρος Ξύδης (1917-2004)
- 204 **Γιώργος Παπαναστασίου** Τάσος Χριστίδης (1946-26.12.2004)

Κ Α Π Ν Ι Σ Τ Η Ρ Ι Ο

- 207 **Γιάννης Κοντός** Ό Τσέχωφ στή ζωή μας
- 209 **Γιάννης Μπουτάρης** Περί συμπρωτεύουσας

- 211 Οί συνεργάτες / συγγραφείς του τεύχους
- 214 Περιεχόμενα τόμου ΙΗ' (2004)

Εικονογράφηση σελίδων λογοτεχνίας **Παύλος Μοσχίδης**

Φωτογραφία έξωφύλλου **Γιώργος Πούπηης**

Ή έκτύπωση του τεύχους ολοκληρώθηκε στις 15.1.2005

τό τεύχος αυτό συνοδεύεται από τό cd
'Ο Νίκος Μπακόλας διαβάξει κείμενά του και αυτοβιογραφείται

έκδοση του Έντευκτηρίου
και του 9,58fm τής EPT3

μέ την εύγενική χορηγία
τής Ένωσης Συντακτών Ημερησίων
Έφημερίδων Μακεδονίας-Θράκης

τά περιεχόμενα του δίσκου στην τελευταία σελίδα του τεύχους

ΕΝΤΕΥΚΤΗΡΙΟ

Λογοτεχνικό και καλλιτεχνικό περιοδικό

ISSN 1105-4190

Τόμος 17ος. Τεύχος 67, Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2004

Τιμή: 10 ΕΥΡΩ

Έκδότης - Διευθυντής: Γιώργος Κορδομενίδης

ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ, ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ, ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ:

Γιώργος Κορδομενίδης, Τ.Θ. 50.011, Τ.Κ. 540 13 Θεσσαλονίκη,
τηλ. & φάξ 2310 279.607

E-mail: entefktirio@translatio.gr <http://www.translatio.gr>

Underground Έντευκτήριο (χώρος έκδηλώσεων): Δεσπεράι 9, τηλ. 2310 283.223

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Μακεδονική Έταιρεία Τεχνών και Πολιτισμού

(πολιτιστικό σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα)

Έπιμέλεια εξωφύλλου: Άρις Γεωργίου

ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ: Στή Θεσσαλονίκη & τή λοιπή Βόρεια Ελλάδα: Κέντρο Βιβλίου, Λασσάνη 3,
Θεσσαλονίκη, τηλ. 2310 237.463 / Στήν Αθήνα: Σπύρος Μαρίνης, Σόλωνος
76, τηλ. 210 36.48.170 (διατίθενται και προηγούμενα τεύχη)
και βιβλιοπωλείο «Κατάρτι», Μαυρομιχάλη 9, τηλ. 210 36.04.793

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ:

Έσωτερικού: Ίδιωτών: νέες 24 ΕΥΡΩ / ανανεώσεις 22 ΕΥΡΩ

Έταιρειών: 50 ΕΥΡΩ

Έξωτερικού: Εύρώπη 50 ΕΥΡΩ, Αμερική-Άλλες ήπειροι \$ 60

Τραπεζικοί λογαριασμοί: ΕΘΝΙΚΗ 212 / 128320-06

ΕΜΠΟΡΙΚΗ 412 / 45 364 291

(παρακαλούμε να ζητάτε από τήν Τράπεζα να πληκτρολογείται ως αιτιολογία τό όνοματεπώνυμό σας
και όπωσδήποτε να μάς αποστέλλετε μέ φάξ τό αντίγραφο του σχετικού παραστατικού)

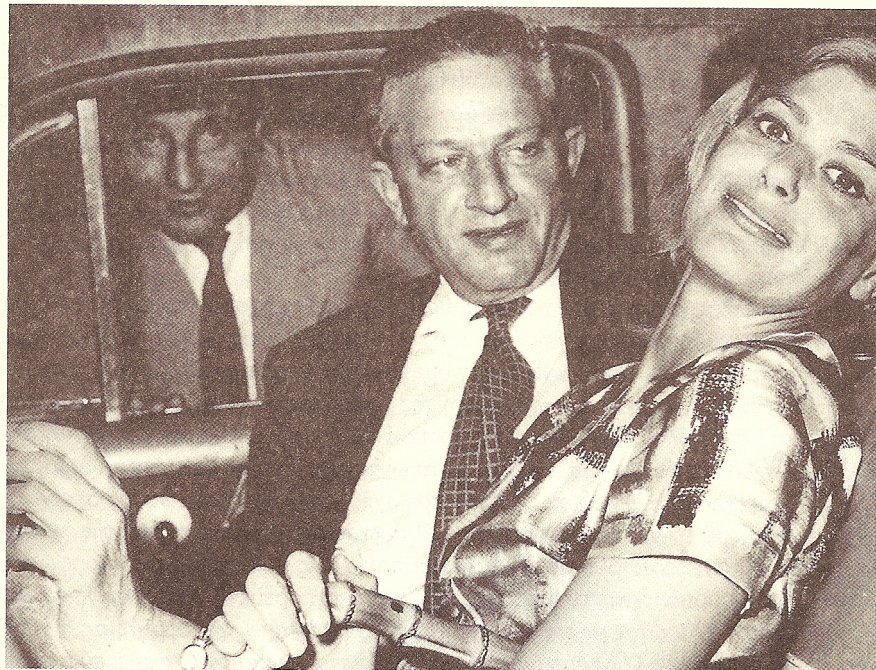
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ-ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ-ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ Γιώργος Άδαμίδης
ΦΙΛΜ-ΜΟΝΤΑΖ-ΕΚΤΥΠΩΣΗ Θανάσης Άλτιντζής, Έθν. Αμύνης 38, Θεσσαλονίκη
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ Μάκης Τρικαλιάρης, Καρδία Θεσσαλονίκης

Ο ρόλος τῆς βροχῆς στά ἔργα τοῦ Μπακόλα

Στά ἔργα τοῦ Νίκου Μπακόλα ἀποδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντική ἡ παρουσία τοῦ ὑγροῦ στοιχείου.¹ Ὁ συγγραφέας γεννήθηκε καί μεγάλωσε στίς ἀνατολικές συνοικίες τῆς πόλης, «στίς αὐλές τῆς θάλασσας». Λόγοι ὑγείας τόν ἔκαναν νά ἀγαπήσει μέ ἔνταση τή θάλασσα, ἡ ὁποία τοῦ πρόσφερε μία, ἔστω καί προσωρινή, ἀνακούφιση ἀπό τό βασιανιστικό πρόβλημα τῆς ὑγείας, γι' αὐτό καί τήν ἔχει ἀποτυπώσει ἀνάλογα στά κείμενά του.² Κυριαρχική ὅμως εἶναι ἡ παρουσία τῆς βροχῆς καί στά μυθιστορημάτά του, καθῶς σέ πολλές περιπτώσεις δέν συνθέτει ἀπλῶς τό σκηνικό τους ἀλλά διαδραματίζει καί καθοριστικό ρόλο στήν ἐξέλιξη τῶν ὑποθέσεων.

Γίνεται εὐκολα ἀντιληπτό ὅτι ἡ βροχή ἀποτελεῖ γιά τόν πεζογράφο ἕνα κοινωνήσιμο σύμβολο, στοῦ ὁποίου τό συμβατικό καί ἐμφανές νόημα θά προσθέσει διάφορες σημασίες.³ Ἡ ἐρμηνεία τους ξεπερνᾶ τά ὅρια μιᾶς αὐστηρά προσωπικῆς ἐμπειρίας καί παραπέμπει στά γνωσιολογικά βάθη τῆς συλλογικῆς συνείδησης. Ὁ συγγραφέας ἀρνεῖται νά προσκολληθεῖ ἀποκλειστικά σέ μία πρόδηλη καί κοινοτοπή χρήση της. Ὁ Μπακόλας δέν συνθέτει ἀπλά εἰκόνες πού συνοδεύονται ἀπό βροχή ἀλλά χρησιμοποιεῖ συγκεκριμένη εἰκονοποιία, τήν ὁποία φορτίζει συγκινησιακά καί τῆς ἀποδίδει μυστηριακή διάσταση, ἔτσι ὥστε τό ἴδιο τό σύμβολο ἀναδεικνύεται τελικά σέ ἀνα-

Ὁ Νίκος Μπακόλας μέ τή Μελίνα Μερκούρη καί τόν Ζύλ Ντασσέν

πόσπαστο μέρος του λογοτεχνικού του γίνεσθαι.⁴ Η βροχή ως “φυσικό” σύμβολο προέρχεται από τις άσυνείδητες περιοχές της ψυχής και αντιπροσωπεύει τεράστια ποικιλία βασικών άρχετύπων. Στά έργα όμως του συγγραφέα, και ιδιαίτερα στα μυθιστορήματα που πραγματικά «κατακλύζονται» από αυτήν, Η μεγάλη πλατεία, Καταπάτηση και Η ατέλειωτη γραφή του αίματος, η βροχή μετεξελίσσεται, μέσα από μία συνειδητή διαδικασία επεξεργασίας, σε “πνευματικό” σύμβολο που χρησιμοποιείται, όπως θα διαπιστώσουμε, για να εκφράσει τις «αιώνιες αλήθειες» του.⁵

Στό αφηγηματικό σύμπαν του Μπακόλα η βροχή συμβολίζει πάνω απ' όλα την κάθαρση. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην Καταπάτηση, τό έργο όπου καταγράφεται η καταπάτηση ιδεολογιών και όραμάτων στους μεταπολεμικούς χρόνους στην Ελλάδα, τό κείμενο άρχίζει μέ τή φράση, «Ότε δέ εισήλθε ό μυστηριώδης καβαλάρης και έριξε από τούς ώμους του τήν κάπα τής βροχής [...] εκεί, λοιπόν, χρειάζεται να πέσει ένας όμβρος – όλοι ευαγγελίζονται τήν κάθαρση». Η “γονιμοποιός” βροχή ύποδεικνύει άλλοτε τήν καθαρότητα και άλλοτε τήν πολυπλοκότητα των έρωτικών σχέσεων.⁶ Συνήθως έξαγνίζει, δικαιολογεί και νομιμοποιεί τις “παράνομες” έρωτικές συνευρέσεις.⁷ Τό σκηνικό τής βροχής τό συναντούμε τόσο στις πρώτες γνωριμίες βασικών πρωταγωνιστών, οι όποιες εξελίσσονται σε θυελλώδεις έρωτικούς δεσμούς,⁸ όσο και γενικότερα στις έρωτικές συναντήσεις των ήρώων του. Χαρακτηριστικά είναι τά λόγια του ενός από τούς βασικούς πρωταγωνιστές στη Μεγάλη πλατεία, του Γιάννη, που παρομοιάζονται μέ «μαγιάτικη βροχή» και κάνουν τήν ψυχή τής αγαπημένης του Άγγελας να «ευωδιάζει», ενώ όταν τής λέει σ' αγαπώ «είναι σαν να βρέχει».⁹

Η βροχή στά έργα του Μπακόλα καταγράφεται και ως σύμβολο ζωής και θανάτου. Είναι παρούσα σε γεγονότα που σηματοδοτούν μία καινούργια άρχη για τούς ήρωές του, όπως γάμοι και επαγγελματικές ευκαιρίες,¹⁰ αλλά και σ' αυτά που όριοθετούν τό τέλος τής ανθρώπινης δραστηριότητας, κυρίως διαγράφοντας τό πένθιμο σκηνικό κηδειών.¹¹ Γεγονότα που παραπέμπουν ουσιαστικά στην άρχη και τό τέλος τής ίδιας τής ανθρώπινης φύσης, στά όποια δέν ύποχωρεί ό συμβολισμός του έξαγνισμού. Στις περισσότερες μάλιστα από τις περιπτώσεις των κηδειών που περιγράφονται έν μέσω βροχής, ό θάνατος του φυσικού προσώπου / βασικού πρωταγωνιστή έκκινεί μία διαδικασία κάθαρσης τόσο του ίδιου του ήρωα όσο και του κοινωνικού του περιγυρου.

Πολλές φορές ό συγγραφέας θά στοχαστεί φιλοσοφικά μέσα από τούς προβληματισμούς των ήρώων του, χρησιμοποιώντας ως σημείο αναφοράς τό αγαπημένο του καιρικό φαινόμενο. Στις περιπτώσεις αυτές άποτυπώνεται μέ έκδηλο τρόπο ή ανέλιξη τής βροχής από “φυσικό” σε “πνευματικό” σύμβολο. Είναι χαρακτηριστικοί οι προβληματισμοί του Μπακόλα στην Καταπάτηση. Μέσα από τις άγωνίες του βασικού του ήρωα, Δημήτρη, ό συγγραφέας αναζητά τή βαθύτερη σχέση που συνδέει τό ύγρο στοιχείο / βροχή μέ τή φύση του ανθρώπου. Ό πρωταγωνιστής προτρέπει τήν αγαπημένη του, Δέσποινα, να συλλογιστεί πάνω στις πολλαπλές μεταμορφώσεις που συμβαίνουν στό φυσικό περιβάλλον: «μπορεί έτούτο τό νερό να είναι ό ίδιος ό ιδρώτας μας που αναζητά και ξαναβρίσκει τά κορμιά μας, τις παλάμες μας».¹² Τό νερό κυριολεκτικά και μεταφορικά ζωντανεύει τό ανθρώ-

πινο σώμα και ταυτίζεται με την ίδια την ανθρώπινη φύση. Στο ίδιο μυθιστόρημα, και πάλι με την εικονοποιία της βροχής, ο πεζογράφος προβληματίζεται πάνω στη σχέση χρόνου / ατόμου και πιο συγκεκριμένα στις εμπειρίες που συσσωρεύονται στην προσωπική διαδρομή του καθενός στην πορεία του χρόνου. Η απόπειρα του ατόμου να οργανώσει και να κατατάξει, να “τακτοποιήσει” ουσιαστικά τις εμπειρίες του αυτές, παραλληλίζεται με «βροχερό έφεύρημα». Με μία έγκεφαλικά “κατασκευασμένη” δηλαδή προσπάθεια, της οποίας η όρθότητα και η αποτελεσματικότητα δεν μπορεί να ελεγχθεί και να διαπιστωθεί, άρα είναι εξαιρετικά αμφίβολη ή οποιαδήποτε επιδιωκόμενη πρακτική της σημασία: «Διασχίζοντας τις άχανεις του σκέψεις, ξαναβρίσκει ότι όντως είναι ένα βροχερό έφεύρημα να διασκορπίζει εμπειρίες μέσ στον χρόνο».¹³

Διατηρώντας τις συμβολικές της σημασίες, η βροχή έπιτελει ταυτόχρονα και σκηνοθετική λειτουργία στα μυθιστορήματα του Μπακόλα. Πολλές φορές συνιστά τό σκηνοθετικό περίγραμμα, τό οποίο βοηθά τον συγγραφέα να υποβάλλει την ατμόσφαιρα που έπιθυμεί. Ένταξημένη συνήθως μέσα στον χώρο της πόλης της Θεσσαλονίκης, φτάνει —σέ κάποιες περιπτώσεις— να ταυτιστεί με τον σκηνικό χώρο: «Άπ’ τό μέσα μέρος της βροχής, άπ’ την πλατεία, ο Δημήτρης διέκρινε να έρχεται ο Άγγελος».¹⁴ Άλλο έποτελεί την πρόφαση για να αφηγηθεί ο Μπακόλας ολόκληρα κομμάτια της πόλης: «Στή Σαλονίκη έφθασε σχεδόν απόβραδο, με μία ψιλή ψιλή βροχή [...] τό χώμα και τά δέντρα, σέ αντιστάθμισμα, εϋωδίαζαν, λές και βάδιζε ακόμη σ’ έξοχη. Προχωρούσε από τά σοκάκια, στό Βαρδάρι, σέ βρεμένα καλντερίμια, όπου μπλέκαν στό μισόφωτο τά ζώα και οί άνθρωποι».¹⁵ Η καταγραφή της

ώς κλιματολογικό φαινόμενο άποδίδει την έναλλαγή των φυσικών εποχών, αναλαμβάνοντας και τούς αντίστοιχους συμβολισμούς με τούς όποιους ή κάθε μία από αυτές έχει συνδυαστεί. Η χειμωνιάτικη βροχή βυθίζει την πολιτεία σ’ ένα παλιό μούχλιασμα,¹⁶ ένω την άνοιξη άνανεώνει τή φύση κάνοντας τά δέντρα να γεμίζουν εϋωδιές.¹⁷ Η ένταση και τό ξάφνιασμα που προκαλεί μία καλοκαιρινή μόρα χρησιμοποιείται για να δηλώσει τις δυσκολίες που άντιμετωπίζει μία νεαρή ήρωίδα στην προσωπική της ζωή.¹⁸ Τέλος, τά πρωτοβρόχια του φθινοπώρου προετοιμάζουν τον κόσμο για την έπιστροφή των δυσκολιών του χειμώνα.¹⁹ Ο Μπακόλας θά μεταχειριστεί σκηνοθετικά τή βροχή και ως φόντο σημαντικών μυθοπλαστικών γεγονότων, που εξέλιξουν την πλοκή των έργων του. Βρέχει σέ πολλές από τις πιο σπουδαίες συναντήσεις που πραγματοποιούν οί βασικοί ήρωές του, οί όποιες προωθούν άξιοσημείωτα τή μυθιστορηματική δράση.²⁰

Η βροχή σχετίζεται σκηνοθετικά και με όρισμένα σημαντικά ιστορικά γεγονότα, τά όποια ο συγγραφέας ένσωματώνει στον αφηγηματικό καμβά των έργων, ύπηρετώντας τό δόγμα της «άληθοφάνειας»²¹ και ειδικότερα με τά γεγονότα της πόλης της Θεσσαλονίκης. Ο συμβολισμός της “κάθαρσης” είναι φανερός και έδω. Ο συγγραφέας έκμεταλλεύεται την παρουσία της βροχής, που κατά στιγμές συνοδεύει τά όσα διαδραματίζονται, αλλά έπινοεί και την άπουσία της, που κάποιες φορές τά καθορίζει.²² Στή Μεγάλη πλατεία, καθώς καίγεται τό 1931 ο συνοικισμός του Κάμπελ στή Θεσσαλονίκη, όπου κατοικούσαν κυρίως Έβραίοι, ο δημοσιογράφος Χρίστος εϋχεται: «νά μπορούσε να βρεχε, όμως ήταν ξαστεριά και στέγνα».²³ Στο ίδιο έργο ή βροχή είναι παρούσα στα καθοριστικά γεγο-

νότα τοῦ Μαΐου τοῦ '36.²⁴ Ἡ βροχή θά ξεπλύνει καί θά “καθαρίσει” τήν πόλη καί κατά τήν ἀποχώρηση τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων, προετοιμάζοντας τόν ἐρχομό τῶν ἀπελευθερωτῶν ἀνταρτῶν, ἐνῶ τό ἴδιο σκηνικό θά συναντήσουμε καί σέ μία μετακατοχική ἐκδήλωση στήν πόλη μέ τήν ἐμφάνιση σπουδαίων ἱστορικῶν προσώπων.²⁵

Ὅπως διαπιστώσαμε, στά κείμενα τοῦ Μπακόλα ἡ ἐμφάνιση τῆς βροχῆς εἶναι ποσοτικά καί ποιοτικά ιδιαίτερα ἀξιόλογη. Ἡ παρουσία αὐτή δέν γίνεται σέ καμιά περίπτωση μηχανιστικά. Ὁ συγγραφέας τήν ἀναδεικνύει σέ κυρίαρχο σύμβολο τῶν ἔργων του καί τήν ἐντάσσει στή μυθοπλασία τους, συνυφαίνοντας τίς περιπέτειες καί τή ζωή τῶν ἡρώων του μέ αὐτήν. Μέσα ἀπό τή ρυθμικότητα πού χαρακτηρίζει τόν γραπτό λόγο τοῦ πεζογράφου, οἱ καταγραφές τῆς βροχῆς δείχνουν νά μήν πειθαρχοῦν πάντοτε στήν προτεραιότητα τῆς συνταγματικῆς ὀργάνωσης πού χαρακτηρίζει τόν ἀφηγηματικό λόγο (ἡ ὀριζόντια διάταξη τῶν στοιχείων μέσα στόν χῶρο ἢ στόν χρόνο), ἀλλά νά παραπέμπουν στήν ἐναλλακτική χρήση τῶν “σημείων” πού ὑπαγορεύει ἡ παραδειγματική ὀργάνωση τοῦ ποιητικοῦ λόγου (ἡ συνειρμική σύνδεση τῶν στοιχείων μέσα ἀπό σχέσεις ὁμοιότητας καί ἀντίθεσης).²⁶ Στίς περιπτώσεις αὐτές ἡ βροχή λειτουργεῖ ὡς τό στοιχεῖο πού περικλείει τά “κοινά” χαρακτηριστικά πού ἔχουν μεταξύ τους οἱ ἔννοιες τίς ὁποῖες ὑποκαθιστᾶ. Ἡ βροχή χρησιμοποιεῖται στή θέση τοῦ ἐρωτικοῦ λόγου, ταυτίζεται μέ τόν σκηνικό χῶρο, ἀναλαμβάνει συμβολισμούς κάθαρσης, διευκολύνει φιλοσοφικούς στοχασμούς, εἶναι παρούσα σέ προσωπικά καί ἱστορικά γεγονότα. Κι ὅλα αὐτά χωρίς νά πάψει νά λειτουργεῖ ὡς τό κλιματολογικό φαινόμενο καί τῶν τεσσάρων ἐποχῶν. Στόν Μπακόλα ἡ βροχή συνιστᾶ τελικά ἕνα ιδιαί-

τερο σύμβολο, τό ὁποῖο ἐπιτελεῖ ταυτόχρονα πολλές λειτουργίες. Τή σκηνοθετική, ὅπου τονίζει τόν σκηνικό χῶρο· τή συμβολική, ὡς ἀρχέτυπο κάθαρσης, ζωῆς, ἔρωτα καί θανάτου· ἀλλά καί τήν ἰδεολογική σέ δύο ἐπίπεδα. Ὁ συγγραφέας ἐκφράζει τίς προσωπικές του ἀναζητήσεις μέσα ἀπό τόν στοχασμό τῶν πρωταγωνιστῶν του, ἀλλά ἀποκαλύπτει ἕμμεσα μέρος τῆς ἰδεολογικῆς του ταυτότητας καί μέσα ἀπό τή συμβολική κάθαρση πού προσφέρει ἡ βροχή τόσο σέ καθαρά μυθιστορηματικές καταστάσεις ὅσο καί σέ ἐνσωματωμένα στό ἔργο του πραγματικά ἱστορικά γεγονότα.

Ἡ βροχή, πέρα ἀπό τόν ὁποιοδήποτε συμβολισμό πού προαναφέρθηκε, προκαλεῖ στόν ἄνθρωπο συναισθήματα ἐγκλεισμοῦ καί ἀνελευθερίας, καθώς καί μία ἀσαφῆ διάθεση μονοτονίας, τά ὁποῖα ὁ συγγραφέας ἐκμεταλλεύεται καί ἀξιοποιεῖ μοναδικά. Στίς ἀφηγήσεις του “ἐντάσσει” τό φυσικό αὐτό φαινόμενο, κυρίως στόν χῶρο τῆς πόλης, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἕνα καθαρά ἀνθρώπινο δημιουργήμα, καί ὑπογραμμίζει εὐρηματικά μέ τόν τρόπο αὐτό τίς δαιδαλώδεις, διφορούμενες καί ἀμφίβολες ἀνθρώπινες σχέσεις, ὅπως οἱ τελευταῖες διαμορφώνονται σέ ὅλα σχεδόν τά σύγχρονα ἀστικά κέντρα.²⁷

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Οἱ παρατηρήσεις πού συγκρότησαν τό ἄρθρο τῆς συγκεκριμένης δημοσίευσης προέκυψαν μέσα ἀπό τή μελέτη γιά τήν παρουσία τῆς πόλης τῆς Θεσσαλονίκης στά ἔργα ὀρισμένων σημαντικῶν Θεσσαλονικέων πεζογράφων στή διδακτορική μου διατριβή μέ θέμα «Ἡ Θεσσαλονίκη στό ἔργο τῶν Θεσσαλονικέων πεζογράφων». Ὁ ρόλος καί οἱ λειτουργίες τῆς λογοτεχνικῆς πόλης».

2. Πρόκειται γιά σοβαρή μορφή ἐκζέματος, ἐκτεταμένη σέ ἀρκετά σημεία τοῦ σώματος του. Χαρακτηριστικό εἶναι τό ἀπόσπασμα «Τό καλοκαίρι καί τά μπάνια τά περίμενα μέ ἀνυπομονησία, γιατί ἡ θάλασσα μ' εὐεργε-

τούσε, μού ἔψιψε πληγές καί κοκκινίλες, μέ τό ἀλάτι της καί τό ἰώδιο, μπορεῖ καί τά φύκια κι ὄλους τοὺς χυμούς της [...] κολυμπούσα στήν ἀκρίτσα ὄρες [...] κι ἐνώθηα μονάχα τσουξίμο μά καί δροσιά εὐφροσύνης». Νίκος Μπακόλας, «Στίς αὐλές τῆς θάλασσης», *Τό ταξίδι πού πληγώνει καί ἄλλα διηγήματα*, Αθήνα, Κέδρος 2000, σ. 138-139. Ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιά τή ζωή τοῦ συγγραφέα ἀντλοῦμε ἀπό τήν *Ἀτέλειωτη ἱστορία*, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος αὐτοβιογραφίας. Ν. Μπακόλας, *Ἀτέλειωτη ἱστορία*. Θεσσαλονίκη, 9.58fm/EPT-3 & Ἰανός, 1997.

3. Γενικότερα γιά τήν ἔννοια καί τό “ρεῦμα” τοῦ Συμβολισμοῦ στή λογοτεχνία βλ. Charles Chadwich, *Συμβολισμός*, μτφρ. Στέλλα Ἀλεξοπούλου, Αθήνα, Ἑρμῆς 1989.

4. Ἡ λειτουργία τῶν ἀρχετυπικῶν αὐτῶν συμβολισμῶν δέν εἶναι δυνατόν νά ἐνταχθεῖ σέ μιὰ ἀuthάρετη οἰκουμένη ἐρμηνεία. Πρέπει νά ἐρμηνευθεῖ σύμφωνα μέ τή γενικότερη ψυχολογική κατάσταση τοῦ ἀτόμου πού τοὺς χρησιμοποιεῖ. Βλ. Κάρλ Γιούνγκ, «Δοκίμιο γιά τή Διερεύνηση τοῦ Ἀσυνείδητου», *Ὁ ἄνθρωπος καί τά σύμβολά του*, μτφρ. Ἀντιγόνη Χατζήθεοδώρου, Ἀρσενίδης 1984, σ. 96.

5. Γιά τά “φυσικά” καί “πνευματικά” σύμβολα βλ. καί Κ. Γιούνγκ, ὁ.π., σ. 93-99.

6. Γιά τίς «γονιμοποιούς» βροχές ὡς ἀρχετυπικά σύμβολα βλ. Northrop Frye, *Ἀνατομία τῆς Κριτικῆς, Τέσσερα Δοκίμια*, μτφρ. Μ. Γεωργουλέα, Gutenberg «Τό Μυστικό καί τό Παράδειγμα», χ.χ., σ. 148.

7. Ὅπως ἡ ἀναζήτηση τοῦ Ἀγαμέμνονα ἀπό τήν Κασσάνδρα, καί ἡ σχέση τοῦ ἴδιου μέ τή Θεανώ Ὁ κῆπος τῶν προηγήτων, Παρατηρητής 1989, σ. 86-97 καί 56 ἀντίστοιχα, καθώς καί ἡ σχέση τοῦ Δημήτρη μέ τήν Ἑλένη στήν *Καταπάτηση*, Κέδρος 1997, σ. 186.

8. Ἀγαμέμνονας καί Κλυταιμνήστρα, Ν. Μπακόλας, Ὁ κῆπος τῶν προηγήτων, ὁ.π., σ. 108 καί Χρῆστος - Ἀμαλία, Ν. Μπακόλας, Ἡ μεγάλη πλατεία, Κέδρος 1987, σ. 24.

9. Ἡ μεγάλη πλατεία, ὁ.π., σ. 178, 238, 347, καί Ἡ ἀτέλειωτη γραφή τοῦ αἵματος, Κέδρος 1996, σ. 227-229.

10. Ὁ γάμος τῆς Μαίρης στή *Μεγάλη πλατεία*, ὁ.π. σ. 513 καί τοῦ ἀφηγητῆ/συγγραφέα στό *Ταξίδι πού πληγώνει*, Κέδρος, 2000, σ. 40-41, καθώς ἡ δεύτερη εὐκαιρία στή στρατιωτική καριέρα τοῦ Λάξου στήν *Ἀτέλειωτη γραφή τοῦ αἵματος*, ὁ.π., σ. 121.

11. Ἡ δολοφονία τοῦ Ἀγαμέμνονα στόν *Κῆπο τῶν προηγήτων*, ὁ.π., σ. 142-144, καθώς καί οἱ

περιπτώσεις θανάτων σημαντικῶν προσώπων στό ἔργο: *Μυθολογία*, Παρατηρητής 1989, σ. 38, Ἡ μεγάλη πλατεία, ὁ.π., σ. 388, *Καταπάτηση*, ὁ.π., σ. 61, Ἡ ἀτέλειωτη γραφή τοῦ αἵματος, ὁ.π., σ. 400 καί *Τό ταξίδι πού πληγώνει*, ὁ.π., σ. 29.

12. *Καταπάτηση*, ὁ.π., σ. 23.

13. *Καταπάτηση*, ὁ.π., σ. 79.

14. *Καταπάτηση*, ὁ.π., σ. 39.

15. Ἡ ἀτέλειωτη γραφή τοῦ αἵματος, ὁ.π., σ. 74.

16. Ἡ μεγάλη πλατεία, ὁ.π., σ. 65

17. Ἡ μεγάλη πλατεία, ὁ.π., σ. 137

18. Ἡ ἀτέλειωτη γραφή τοῦ αἵματος, ὁ.π., σ. 400.

19. Ἡ μεγάλη πλατεία, ὁ.π., σ. 131 καί Ἡ ἀτέλειωτη γραφή τοῦ αἵματος, ὁ.π., σ. 374.

20. Ἡ μεγάλη πλατεία, ὁ.π., σ. 94, 97, *Καταπάτηση*, ὁ.π., σ. 65, 162, 169, Ἡ ἀτέλειωτη γραφή τοῦ αἵματος, ὁ.π., σ. 225, 374, 412.

21. Γιά τό «τέχνασμα τῆς ἀληθοφάνειας» βλ. Λίζυ Τσιριμώκου, *Λογοτεχνία τῆς πόλης*, Ἰωάννης 1988, σ. 36-44.

22. Γιά τήν «ἐπιπόνηση τῆς ἀπουσίας», πού σύμφωνα μέ τόν Yuri Lotman, «εἶναι δυνατόν νά παράγει νόημα», βλ. καί Τέρι Ἡγκλετον, *Εἰσαγωγή στή θεωρία τῆς λογοτεχνίας*, Ὁδυσσεύς 1989, σ. 160.

23. Ἡ μεγάλη πλατεία, ὁ.π., σ. 166-169.

24. Ἡ μεγάλη πλατεία ὁ.π., σ. 61. Πρόκειται γιά τίς γνωστές αἵματηρές ἀπεργιακές κινητοποιήσεις τῶν καπιεργατῶν, πού κορυφώθηκαν τόν Μάιο τοῦ 1936.

25. Ἡ μεγάλη πλατεία, ὁ.π., σ. 404, Ἡ ἀτέλειωτη γραφή τοῦ αἵματος, ὁ.π., σ. 319 καί Ἡ μεγάλη πλατεία, ὁ.π., σ. 441.

26. Γιά τή ρυθμική μακροπερίοδη φράση τοῦ Μπακόλα βλ. καί Γ. Δ. Παγανός, *Τρεῖς μεταπολεμικοί πεζογράφοι*, Χριστόφορος Μηλιώνης - Νίκος Μπακόλας - Η. Χ. Παπαδημητρακόπουλος, Νεφέλη 1998, σ. 74. Γιά τή χρήση τῆς παραδειγματικῆς καί συνταγματικῆς ὀργάνωσης στό λογοτεχνικό ἔργο βλ. Ἐρατοσθένης Γ. Καψωμένος, *Ποιητική*, Ἰωάννινα 1992, κυρίως σ. 5-12 καί 65-70.

27. Γιά ἀνάλογους προβληματισμούς στίς ἀντιθέσεις καί ὁμοιότητες ἀνάμεσα στό φυσικό περιβάλλον καί σέ αὐτό τῆς πόλης στή σύγχρονη λογοτεχνία βλ. καί Jamie S. Scott and Paul Simpson-Housley, «Eden, Babylon, New Jerusalem. A taxonomy for writing the city». *Writing The City*, ed. by Peter Preston and Paul Simpson-Husley, Routledge, London 1994, σ. 334-340.